

Ez ellen kezdte meg a nagy milanoi püspök hadjáratát a limesmentének megingása idején és mikor ez összeomlott, az eretnokség büntetését látta Valeria balsorsában (Szent István emlékkönyv. I. 151. l.).

(Székefehérvár, 1938. XII. 3.)

† *Marosi Arnold.*

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Hol verték Szent István pénzeit?

Kiegészítésül annak, amit a feltett kérdéssel kapcsolatban már röviden megírtunk (Szfvári Szemle 1938, 15. l.), közöljük Dr. Huszár Lajos dolgozatából (Szent István pénzei, Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. II. k.) az ide vonatkozó részt, mint Székefehérvár történetét közelebbről érdeklő adatot. Mint ismeretes Szent István pénzei II. Henrik bajor herceg 985 és 995 között vert regensburgi pénzei után készültek, hátlapjukon Regia Civitas körirattal. E körirat feltétlenül a pénzverő helyet jelentette, csak az a kérdés, melyik várost. A kérdésre határozott választ adni nem lehet. A vélemények megoszlanak Esztergom és Székefehérvár között.

A régebbi irodalom Székefehérvárt részesítette előnyben¹⁾ és pedig főként a Hartvik-féle életrajz alapján, mely szerint Fehérvár lett volna a királyi székhely és mint ilyen Schönvisnerék szerint »regia civitas.« A Tudományos Gyűjtemény adata szerint pedig Fehérvárt őrzik is egy régi pénzverőhely emlékezetét Pénzverőpuszta néven. Az előbbire nézve azonban meg kell jegyezni, hogy a város neve mindig Alba regalis és nem Regia Civitas, az utóbbira pedig, hogy Székefehérvárott Károly Róbert korában okvetlenül volt pénzverés, tehát a Pénzverő puszta ennek az emlékezetét is őrizheti.

Esztergom mellett nyomossabb okok szólnak, melyekkel legutóbb Gálócsy Zoltán foglalkozott.²⁾ Az ő érveinél azonban sokkal jelen-

tősebb Esztergom pénzverői mivoltára az esztergomi érsek pizetum joga és az a tény, hogy Esztergom a XIII. század folyamán a fő pénzverő volt Magyarországon. A pizetum azt a jövedelmet jelentette, amely a pénzverőkamrákban az érseket minden feldolgozott márká után egy nehezék értékben megillelte. Ezt a jövedelmet az érsek azon ellenszolgáltatásért kapta, hogy kiküldött embere (pizetarius) révén állandóan felügyelt a pénzverés menetére és a veretmintákat az ő embere intézte. Kollányi szerint, ki a pizetum jogot ismertette,³⁾ ezt a jogot az esztergomi érseknek Szent István adta. Az a tény pedig, hogy a pénzverés ellenőrzése az esztergomi érsek joga volt, nagyon valószínűvé teszi azt a feltevést, hogy ez esetben a pénzverés Esztergomban folyt.

Erdy áthidalva a kérdést, felveti, hogy esetleg mindkét helyen veretett pénzt Szent István. Ezt a bizonyára Szent István által is ismert 864-i frank Edictum Piztense 12. fejezetére alapítja, amely szerint csak a királyi palotában lehet pénzt verni. Mivel pedig Székefehérvárott volt Szent Istvánnak palotája, feltehető, hogy itt is volt pénzverés.

Marosi Arnold.

¹⁾ Schoenvisner, majd Weszlerle kéziratok jegyzeteiben, valamint a Tudományos Gyűjtemény 1818, 19. l.

²⁾ Gálócsy Z. Esztergom vagy Székefehérvár. Num. Közl. 1906, 92 s. köv. l.

³⁾ Kollányi F. Az esztergomi érsek pizetum joga. 1889.

Kálmán király sirmellékletei.

A székesfehérvári bazilika királyi tetemeinek sirmellékletei közül eddig csak III. Bélának és nejének antiochiai Annának sirmellékleteit ismertük. Ezeknek hű másolatai a székesfehérvári múzeumban is láthatók, az eredetiek a budavári koronázó templomban a király és királyné díszes szarkofágjában a csontvázak mellett vannak. Egyéb a székesfehérvári bazilika területéről származó sírleletek Forster Gyula műve szerint (III. Béla magyar király emlékezete. Bpest, 1900) két egyenlő részből összeillesztett, nyitható bronzkereszt (7. á.), aranyozott bronzfeszület (8. á.), ezüst gyűrű, pecsénnyomásán zerge vagy kecskebak vésettel (10, 11. á.), végül az 1839-ben feldúlt, Buzlay-családnak tulajdonított sírok mellékletei: arany ékszerekből készített karperec (13. á.) arany gyűrű gránáttal (14. á.) és öt darab különféle ékszerrészlet (15. á.).

Az 1938-ban megjelent »Emlékkönyv Szent István halálának kilencszázadik évfordulóján« III. kötetében László Gyula tüzetes vizsgálat alá vevén a Buzlay-családnak tulajdonított sirmellékleteket (533–550. l.) a karperecről, amely 5 darab vékony lánccal összekötött, filigrános aranylemezből és egy cellazománcos korongból áll (V. t. 1. k.), megállapította, hogy az XIX. századi összeállítás. A lemezek ugyanis eredetileg összefüggő egészet alkottak. Utólag nyíralták azokat szét és csináltak belőlük karperecet. Technikájuk alapján a XI–XII. század határára készültek és egy keleti formájú jogar nyelének tartozékai lehetnek. Ugyancsak ennek részei voltak egy hengeres, pártás-szerű aranytárgy (V. t. 7. k.) és a leletben levő kis aranycsüngők (V. t. 6. k.). A lelethez tartozó három kisebb díszítéses aranylemez övdíszítmények voltak (V. t. 2–4.). Egy granulációs füles gombocska (V. t. 5) rendeltetése ismeretlen. A karperecen levő cellazománcos korong színei alapján XII. század elején, esetleg a XI. század végén készülhetett és eredetileg könyvfedelet, kelyhet díszített. Az aranygyűrű köve almandin (V. t. 8.).

A Buzlay-családnak tulajdonított feldúlt sír leletei tehát László Gyula megállapítása szerint filigrános gyűrű és egy, a sírlelet korát meghatározó zománcos korong. Ehhez hozzá kell még vennünk Henszlmann feljegyzése szerint azt a 17 arany dukát súlyát kitevő, körülbelül 60 gramm arany mennyiséget, amelyet ékszerek beolvasztásából kaptak és a rendszeretlen kiadás folytán elkallódott aranytárgyakat. Ez a gazdag temetkezési mód, főleg a gyűrű és jogar, a mellékletek magas művészi színvonala és technikájuk alapján megállapítható kora, a magyar koronázási joggal összefüggő fémművesség kétségtelessé teszi, hogy a székesfehérvári bazilika területén 1839-ben kiásott sír nem a Buzlay családé volt, hanem valamelyik árpád-házi királyunké. A zománcos korong időhatározó értéke alapján Könyves Kálmán (1095–1184) magyar királyé lehetett.

Marosi Arnold.

Dunapentele népvándorlaskori leletei a székesfehérvári múzeumban.

Dunapentele főként mint római lelőhely szerepel az archeológiában. A népvándorlás korából csak elvéve találunk róla adatokat, de összegyűjtve ezek is sokat jelentők helytörténeti szempontból. Egyik ilyen érdekes lelete a székesfehérvári múzeumnak az a simított díszítésű feketés-szürke korsója (Lt. sz. 3117), mely 1913-ban, mint államsegélyből való vétel került a múzeumba római leletekkel együtt és hosszú ideig azok között is volt kiállítva. Először a német-osztrák archeológusok 1929-i látogatása alkalmával keltett figyelmet, akik érthető sovinizmusból germán eredetűnek mondták. Dr. Alföldi András, budapesti egyetemi tanár azonban az *Archeologia Hungarica* IX. kötetében (Leletek a hunkorszakból és ethnikai szétválasztásuk) képét is közölve kor meghatározó analógiák alapján a hunleletek közé sorozta (48. l. és XXXII. t.), amit anyaga, alakja, de főleg díszítése

igazol. A korsóalakú egyfülű edény anyaga füstöléssel színezett és simítással fényesített szürke anyag, 21 cm magas, szájszélessége 19 cm, fenéktérője 8 cm. Teste törésszerűen két részre különül: konikus váll- és hasi részre. Nyaka körül párnaszerű dudorodása van, a has felett kiinduló fül ehhez és nem a szájeremhez kapcsolódik. Díszítése a nyakpárna felett besimítással készült, fényes függőleges szalagok, a nyakpárna alatt ugyanilyen módszerrel simított szalagok, a velük váltakozó fénytelen sávokon pedig két besimított zegzugos, köztük egyenes vonal, a fül alsó részénél körben futó zegzugos mustra és ez alatt fényes, besimított szalag. Alakban, díszítésben a dunapentelei korsóval leginkább egyez a mevegai korsó, kísérő leletei a csatok, csak a hunok által mozgatott néphullámmal kerülhettek Magyarországra (Arch. Hung. IX. XXVI. t. 1—5. sz.) és egy gyulai lelet az ottani múzeumban (U. ott. XXVII. t. 6. sz.). Nemcsak díszítő motívumaik azonosak, a nyakpárna is megvan rajtuk. A Nemzeti Múzeumnak is van Dunapenteléről egy széles nyakú korsója simított mintával. Lt. sz. 48/1907, 179. Arch. Hung. IX. 48. l. 96. jegyz.)

Másik dunapentelei hunlelet a Nemzeti Múzeumban őrzött üsttörédek, melyet Hekler (Arch. Ért. 1910, 32. l.) ásott ki az intercisai római tábor egyik épületében, melynek egyik helyiségében egész sereg római vas-szak volt felhalmozva (Arch. Hung. IX. 34. l. 6. kép). A hunleleteknek római táborokban való előfordulásán ne ütközzünk meg, mert Kr. u. 400 körül, a római birodalom bukása idejében a határvédelem már barbár, köztük hun egységcsapatokból volt felépítve (Arch. Hung. IX. 22. l.)

A keleti gótokkal meghonosodott germán emlékek közé sorozható a székesfehérvári múzeum két fehér-fémből készült, aranyozott dunapentelei fibulája vastúvel, melyből azonban csak a sodronyos rugószerkezet maradt fenn (Lt. sz. 3110—11). Rövid ismertetésük már az Arch. Értesítőben is megjelent (1917, 7. l.). Alakjuk, díszítésük rokon a beregszászi (Arch.

Hung. IX. 49. l.), a nagyváradi, nagy-szebeni, kecskeméti, tiszafüredi fibulákkal (Hampel J.: Alterth. des früh. Mittelalters II. k. 695. és 697 l. III. k. 441. B. és 442. t.).

Ezt igazolják a végükön látható egy-egy állatfejes nyulvány, a nyereg mögötti lemezüknek a nagyváradival azonos indás díszítésük. A tütartó feletti lemezük hosszúkás rombus alak felületén rombikus mezőcskékkal, ötnök közepén hosszúkás kiemelkedés. Hasonló rombikus motívumok vannak a székesfehérvári múzeum egyik Rác-almásról származó edényén is (Lt. sz. 8129). Érdekes a fibulák lelőköri-ménye. 1913-ban államsegélyi vétel útján kerültek a múzeumba, mint római sírleletek. Velük állítólag egy sírban talált mellékletek: drapiaszerű díszítéses üvegpohár, fésű, kis vascsat, gyöngyfűzér különböző nagyságú és alakú borostyán és üvegszemekből, agyagbögre (Lt. sz. 3112—3115). Az agyagbögrenél figyelemre méltó La Tène-s vonása, mely a La Tène bög-réknél szokásos nyak alatti kidudorodásban és a nyaki rész hirtelen megszűkülésében jelentkezik (Lt. sz. 3115). Ugyancsak a kelta-provincialis izlés hatása észlelhető két dunapentelei fibulán (3588, 6797) olyan formán, mint az Alföldi által közölt wieni ezüst fibulán (Arch. Hung. IX, 41. l.). A wieni példányon a kelta-eredetű volutaris díszítmény csak mint a fibula függeléke jelenik meg, a dunapenteleiken azonban maga a díszítmény szerepel rugós, illetőleg csuklós fibulaként.

A székesfehérvári múzeum 3042. sz. kapcsolótűje a Hampel művében (Alterth. III. k. 441. A. t.) leirt két hevesmegyei példánnyal való rokonsága miatt sorozható a népvándorlás korába. Az Arch. Ért.-ben (1917, 7. l.) megjelent ismertetés szerint feje széles, ivelt lemezt alkot és gombban végződik. Nyaka félkör, lába csak törve van meg. Sodronyrugós tűje ép. A fejlemez felületét a közepen szögbe összefutó rovátkás szalagok díszítik. Szélét is ugyanilyen dísz szegélyezi. A láblemeznek is ugyanilyen, de zegzugos díszítése volt, miként ez megmaradt részén kivehető. A fibula

római leletek társaságában került elő, maga germán típus és egyik bizonyosága annak a műtörténelmi hatásnak, melyet a IV. század folyamán a keleti gótok gyakoroltak a már hanyatló római kultúrára.

A székesfehérvári múzeum dunapentelei keramikai gyűjteményéből a hun korszón kívül még két edény sorozható a népvándorlás korába. Az egyik kiöntő csöves, füles korsó (4025), minő a csökmői lelet (Hampel J.: *Alterth.* I. 136. l. 293. á.) csakhogy a dunapenteleim hullámvonalas díszítés is van. Közlebb áll a szegedi múzeum szőregi korsójához (*Ethnographia* 1932, 66. l. 5. á.), melyet két hullámvonalas szalag díszít. A korsó különféle római leletekkel 1914-ben államsegeélyből került a múzeumba. Mag. 17, száj

bősége 11 cm. Éles vonalú díszítése két fésűvel húzott körkörös barázdás szalag és köztük 6 hornyolós hullámos disz. Feltűnő a fülnek, kiöntő csónak utólagos felerősítése. (A múzeum gyűjteményében e fajta korsó az előszállás-őreghegyi avartemető I. sz. sírjának 7919. sz. edénye.) A másik dunapentelei edény (2488) szintén hullámvonalas és az Őreghegyről való. Nagyon kezdetleges kidolgozású. Anyaga szemcsés, színe a gyenge égéstől feketés pirosas foltokkal. Alakja köcsögszerű rövid nyakkal, kihajló peremmel. A nyaka alatt elmosódott hullámvonal, mely lefelé spirálisan egész a fenékig folytatódik. Mag. 13,7, száj. 9 cm.

Marosi Arnold.

FELJEGYZÉSEK.

Őskori telepnyomok Vértesacsán. Vértesacsa régészeti adatai után kutatva vettünk hírt arról, hogy 1910 körül a likaskői második dűlőben, a Vereb-felé vezető út mentén Rottenberger József 7843 és 7844 telekkönyvszámú földjén két nagy edény került felszínre fedővel és csontokkal. E leírás szerint tehát a kérdéses helyen feltárt leletek valószínű bronzkori urnatemető maradványai lehetnek.

Bronzkori űrmérték múzeumunkban. Kurt Willvonseder, osztrák ősrégész hívta föl figyelmünket arra, hogy kisapostagi leleteink között egy kis füles agyagpohár (Lt. sz. 9421) nem ivásra, hanem űrmértékül szolgált. Alakja ugyanis más, mint az ivópoharaké és emlékeztet a manapság használatban levő űrmértékek alakjára. Ennél is fontosabb bizonyíték, hogy a kisapostagi edény alakja egyezik a bécsi N. Ö. Landesmuseum 1932-ben szerzett két füles pohár alakjával, melyek dr. Friedrich Wimmer mérései alapján űrmértékeknek bizonyultak (*Forschungen und Fortschritte*, Berlin 1933, 9. Jahrg. NR. 6. S. 74). Edényünk tudományos értéke főleg

abban rejlik, hogy dr. Wimmer társait mint az őstörténet első űrmértékeit ismerteti. Koruk, miként a miénk is, a Krisztus előtti második évezred közepe. Ez időben Egyiptom, Mezopotámia magas kultúrájában már a hossz-, súly- és űrmértékek általánosan ismertek voltak. Az európai bronzkorból azonban eddig csak a súly- és űrmértékre voltak bizonyítékaink, tehát a kisapostagi pohárka úgy tekinthető, mint Magyarország őskorának első űrmértéke. Érdekes, hogy a vajtai kőkori leletek között is van e fajta edényünk (Lt. n. 9622), mely kis fülével és a mai mérőedényekkel (deciliter) teljesen egyező, hengeres alakjával szintén lehetett űrmérték. Ennek űrtartalma 0.19 l., a kisapostagié 0.16 l., ami csekély különbséggel egyezik a bécsi nagyobb edény 0.162 l. űrtartalmával, ami szintén igazolja, hogy vele azonos célt szolgált.

Hallstadti lelet Inotáról. A hallstadtnak is nevezett korai vaskorból aránylag kevés adata van Fejér megyének. E téren minden lelet figyelemre méltó és örvendetes gyarapodása a múzeumnak. Az 1938. évi gyarapodás-